

Manuel Vicente Izquierdo

**José A. PIQUERAS ARENAS:
LA REVOLUCIÓN DEMOCRÁTICA (1868-1874)
CUESTIÓN SOCIAL, COLONIALISMO
*Y GRUPOS DE PRESION***

Ministerio de Trabajo y Seguridad Social, Madrid, 1992, 848 p.

El període 1868-1874 disposa d'una amplia bibliografia, Juan Luís Guereña en 1979 quantificava en 244 títols les obres publicades entre 1968 i 1978 referents a aquesta època. Lògicament la dècada dels setanta va ser l'època daurada dels estudis sobre aquest breu i intens període de la història contemporània espanyola. Per una banda, la gran quantitat de centenaris que se celebraren -revolució del 68, fundació de la Internacional espanyola, I^a República- i, per altra, la situació política necessitada de referents històrics de canvi democràtic -que només es podien trobar en 1868 i 1931- van suposar estímuls importants en la recerca històrica dels anys del Sexenni Democràtic. La gran majoria d'obres són monografies locals sobre la revolució política de setembre de 1868, estudis d'història social i del moviment obrer i d'història econòmica. Menys freqüents han estat els estudis generals sobre el període. Les causes i conseqüències del Sexenni, així com la pròpia concepció de la *Revolució* han estat font de polèmiques i enriquidores reflexions que sovint han desbordat l'estricta terreny del període. I és que treballar el Sexenni representa estudiar una conjuntura històrica breu però molt fèrtil en aconeteixements històrics de tota mena. Un dels problemes tradicionals ha estat com insertar els esdeveniments històrics del Sexenni dins dels processos de llarga durada que es produeixen durant el segle XIX revolució anti-feudal, revolució industrial, revolució burgesa. Es la Gloriosa una autèntica revolució?, és un cop d'estat amb aparença de revolució? I la Restauració?, és una rectificació en relació al Sexenni?, és una contrarevolució de la burgesia moderada? Aquest marc reflexiu que semblava oblidat en els darrers temps, i que ha estat recuperat breu i recentment pel professor Borja de Riquer, és present a l'obra de què ens ocuparem seguidament.

La Revolución Democrática (1868-1874), cuestión social, colonialismo y grupos de presión és la tesi doctoral que José Antonio Piqueras va presentar en 1990 en la Universitat de València amb el significatiu títol de *Orígenes sociales de la Restauración*. Des de la primera frase de la introducció l'autor deixa clar quin és el significat que dóna als anys del Sexenni en el marc general de la història del segle XIX: *En 1874 se cierra un ciclo histórico iniciado en 1808: el proceso revolucionario burgués español*. Segons Piqueras en 1868 ja fa temps que s'ha consumat la revolució burgesa anti-feudal. La *Gloriosa* és l'últim assaig -1840 i 1854 eren els anteriors- de verificar la revolució democràtico-burgesa. La conjuntura està perfectament delimitada entre 1868 i 1874. S'inicia amb un pronúnciament que es converteix en revolució democràtica i es tanca amb altre que donarà pas a la Restauració. La hipòtesi central del treball consisteix en considerar la Restauració com a resultat de l'acció específica d'una fracció de la

burguesia espanyola, més concretament la burgesia valenciana amb forts interessos colonials. Segons Piqueras, doncs, la Restauració no serà una rectificació de 1868, sinó una contrarevolució de la gran burgesia que havia estat exclosa dels òrgans de poder del nou règim. Si hi ha contrarevolució i restauració en el poder de l'antic bolc de poder oligàrquic, vol dir que prèviament s'ha produït una revolució, com a mínim, política i democràtica. En aquest sentit es manifesta Piqueras, que en contra de les opinions d'alguns historiadors economicistes, demostra que hi ha revolució democràtica. Els anys del Sexenni experimenten una important transformació de la lluita de classes, la confrontació entre gran burgesia moderada i petita burgesia democràtica que ha presidit el procés de la revolució burgesa espanyola, deixa pas a l'antagonisme entre la primera i les classes populars. Aquesta argumentació és utilitzada per l'autor per demostrar que la revolució democràtica del Sexenni és el punt final del procés de revolució burgesa iniciat en 1808. La Restauració serà un punt i a part, no un punt i seguit. Encara que el règim de Cánovas tingui la seva gènesi en el Sexenni i les intencions del grup social que el fan possible siguin tornar a la situació anterior a 1868, això ja no serà possible. En el futur, els nous protagonistes de la lluita de classes estaran marcats per l'experiència del Sexenni, doncs, durant el període revolucionari, és quan s'ha posat de manifest el seu antagonisme. En definitiva, Piqueras entén que la Restauració no és ni una rectificació moderada de 1868 ni un retorn al règim moderat isabelí, sinó una contrarevolució protagonitzada per aquell sector de la burgesia que ha estat desallotjat del poder i ha vist amb terror la possibilitat de perdre les seves propietats i que, per tant, el que desitja és la instauració d'un règim antidemocràtic que exclouï de la vida política les classes populars i garantitzi l'ordre social necessari per a defensar els seus interessos de classe.

Un aspecte novedor significatiu de la tesi de Piqueras és el protagonisme que atribueix a València i a la burgesia valenciana. El cert és que no hi manquen aconeteixements històrics del segle XIX que il·lustrin la centralitat valenciana, especialment pel que fa referència als pronunciaments reaccionaris ocorreguts durant el llarg procés de revolució burgesa -Elio en 1814, Narváez en 1843, Martínez Campos en 1874- circumstància que fa preguntar-se a Piqueras *¿por qué la reacción encuentra en Valencia un terreno tan abonado?*. La resposta d'aquesta qüestió, contextualitzada en els anys del Sexenni, és altra de les hipòtesis que es desenvolupen en aquest llibre: *la reacción será más importante allí donde la revolución adquiere una manifestación más radical*. La sublevació federal de 1869, la implantació del republicanisme valencià, el desenvolupament del moviment obrer -tant la Internacional marxista com la bakuninista tenen en algun moment els seus òrgans centrals a València- i la cantonal de 1873, són prou arguments per a provocar la *grade peur* que impulsà la burgesia valenciana a conspirar contra el sistema democràtic del 68. L'anàlisi polític i sociològic que fa Pi-

queras de la gran burgesia valenciana és modèlic, aconseguint satisfactòriament l'objectiu que, seguint a Albert Soboul, s'ha plantejat clarament en la introducció: *valorar la fortuna y el poder, establecer los límites de un grupo social concreto, la burguesía valenciana, como condición para precisar los antagonismos y las manifestaciones de la lucha de clases*. Es a dir, estem davant del que reclamava Soboul per tal de construir una bona història social: *la necessitat d'un coneixement exacte de les forces socials actuant*s.

El llibre de Piqueras està estructurat en tres parts. A la primera d'elles -*Junteros, amotinados y proletarios*- trobem un detallat estudi de la formació del moviment obrer valencià, del seu trànsit d'un sindicalisme reformista a la Internacional, de les seves relacions amb el republicanisme i de la seva acció reivindicativa que situarà la qüestió social en el terreny de la lluita de classes. Amb la *Gloriosa* es va inaugurar un període de llibertats mai conegut a Espanya. Al cop d'estat de Cádiz el va seguir una autèntica revolució democràtica protagonitzada pels sectors populars. Es creà, de fet, una situació de doble poder entre el govern central que es manifesta disposat a frenar els aspectes més socials de la revolució democràtica i el poder local de les juntes i, més tard, de molts ajuntaments democràtics, controlat per les forces republicanes. Això va portar, segons Piqueras, a una col.laboració inicial entre la petita burgesia i els sectors obrers als àmbits locals que va suposar l'expulsió de la classe dominant dels òrgans de poder que asseguraven la seva dominació social. Aquesta aliança dels sectors populars davant la burgesia es va alterar quan els dirigents del moviment obrer es van identificar amb les idees de la Primera Internacional. La radicalització dels internacionalistes va portar la petita burgesia a col.laborar amb les forces d'ordre en la repressió dels treballadors. L'activitat obrera, en paraules de Piqueras, *reviste un aspecto tan amplio y amenazador que provoca el final del Sexenio*. De l'experiència de la sublevació federal del 69 i la cantonal del 73 la burgesia valenciana arribà a la conclusió de la necessitat de passar a l'acció per tal d'enfrontar-se activament a una situació que podia posar en perill les seves propietats. El pànic de la burgesia davant la radicalització popular portà la *Restauració*. En 1868 el moviment obrer valencià vivia sota l'impuls republicà i l'expansió del cooperativisme, però a partir de 1871 aquest sindicalisme reformista es va veure desbordat per l'expansió de les seccions de la Internacional. Piqueras fa una reinterpretació del procés que va seguir el moviment obrer en el seu trànsit del republicanisme a l'internacionalisme. Tradicionalment s'ha explicat aquest canvi per causes exògenes al propi moviment desengany polític, arribada de noves idees, fets de la Comuna. Piqueras, en canvi, s'endinsa en l'estudi de les condicions de vida dels treballadors valencians i en la seva immediata conseqüència: l'acció reivindicativa, arribant a la conclusió que és la pròpia dinàmica del moviment obrer la que el porta a un terreny sindical de lluita de classes. La conflictivitat laboral, el món sindical, les nombroses vagues

portaran l'aparició d'una consciència obrera que es traduirà en una pràctica preferentment sindical: associació, reivindicació i vaga. *La Internacional se entendía a modo de una nueva y poderosa organización de resistencia. Los trabajadores ya disponían del Partido Republicano si deseaban intervenir en política.* Amb aquesta argumentació ens explica Piqueras el manteniment de les connexions entre el món obrer i el republicanisme que persistiran - malgrat l'actitud dels dirigents de la Internacional- fins i tot en els moments culminants de la República. D'aquesta interpretació de Piqueras es pot deduir que l'existència d'un sector *socialista* dins el partit republicà amb capacitat per a connectar amb amplis sectors populars explicaria el fracàs de la Internacional marxista i l'èxit de l'apoliticista.

La segona part està dedicada a l'estudi dels interessos colonials i la qüestió esclavista. Causes fonamentals que, juntament amb la radicalització dels sectors populars, portaren a la burgesia valenciana a organitzar-se i intervenir activament en l'enderrocament del règim democràtic. Les reformes colonials i l'abolició de l'esclavisme són temes presents en la situació política espanyola durant tot el Sexenni. La revolució democràtica havia de fer front d'alguna manera a la contradicció que suposava l'intent de construir un règim autènticament democràtic amb la persistència d'unes relacions colonials basades encara en l'esclavisme. Els intents governamentals de Moret i Ruíz Zorrilla per abolir l'esclavitud i modificar les relacions polítiques i colonials entre la metròpoli i les Antilles toparan amb els interessos ultramarins de la burgesia i els poderosos cercles negres de Cuba que es confabularan contra la revolució democràtica. Propietaris d'esclaus, colonialistes amb interessos mercantils en les Antilles i el bloc reaccionari antireformista protagonitzaren, en paraules de Piqueras, *la más formidable campaña antigubernamental del Sexenio*. L'assassinat de Prim i els marrats atemptats contra Ruíz Zorrilla i el rei Amadeu, serien, segons l'autor, eslaons de l'objectiu final de les forces colonialistes: el règim democràtic. Al marge d'aquest esquema complotista, Piqueras fa un excel·lent estudi dels homes i les organitzacions que articulen públicament els sectors polítics i econòmics contraris a les reformes a ultramar que resulten ser els mateixos que s'oposen als canvis en la metròpoli. El *Centro Hispano-Ultramarino* que es funda a Madrid l'any 1871 respon a la iniciativa del *Casino Español* de La Habana i del *partido negrero* que el controla. La identificació dels *centres* peninsulars i els intransigents antillans serà absoluta. Aquests *centres* defensaven idees antireformistes i esclavistes disfressades de patriotisme -l'abolició de l'esclavitud en aquells moments de guerra, deien, portarà la pèrdua de les colònies-. El cas de la creació del *centro* de València és especialment destacable, doncs els interessos colonials de la burgesia valenciana no tenien, aparentment, gaire significació fins a la seva fundació. Piqueras fa una anàlisi sociològica de la burgesia valenciana a partir de l'estudi de dos aspectes: les relacions amb Cuba, fins al present poc estudiades, i les afeccions polítiques dels seus personatges. A mida que

ens va revelant les biografies dels membres de la junta directiva del *Centro Hispano-Ultramarino* de València es fan evidents les múltiples relacions existents entre la burgesia valenciana y les Antilles. Una qüestió enganyosament aliena a la realitat valenciana resulta estretament relacionada amb la seva economia. Piqueras ens descubreix la dimensió colonial d'una classe que es mobilitza i conspira per evitar les reformes colonials i la consolidació del règim democràtic. En 1873, i degut a la iniciativa dels *centres hispano-ultramariños*, es crea la *Liga Nacional para la conservación de las Antillas*, que agrupa als sectors més conservadors de la política espanyola, des dels constitucionals fins els carlistes, passant pels alfonsins. A València els homes que formen la *Liga* són la representació més clara de la classe que es va veure apartada del poder polític en setembre de 1868: *burguesia moderada y unionista, más el refuerzo de los absolutistas recalcitrantes. Ahí está la propiedad territorial, la industria, el gran comercio, los capitales en lenguaje de la época*. La qüestió colonial produïa la conjunció dels enemics de la revolució democràtica. Piqueras assenyala les relacions entre els negres cubans i el partit alfonsí i, fins i tot, amb els carlins amb l'objectiu final d'acabar amb el règim. Amb el cop d'estat del general Pavia s'inicia l'assalt definitiu al règim. Només feia falta un grup organitzat que donés cobertura logística al pronunciament final del general Martínez Campos.

Colusión, conspiración y pronunciamiento és el títol de la tercera part del llibre de Piqueras. En ella tracta de la configuració d'un poderós grup de pressió, la *Liga de Propietarios de Valencia*, que serà un instrument decisiu en la mobilització que desestabilitzarà definitivament el sistema democràtic i protagonitzarà la trama colpista que provocarà el pronunciament alfonsí de Sagunt de 1874. La *Liga* es fundà al 1871 amb l'objectiu de defensar els interessos de la burgesia valenciana que des de la *Gloriosa* havia perdut els seus referents polítics. Es tractava de crear un grup capaç de pressionar els nous poders constituïts. El triomf electoral republicà -aclaparador a València- i la radicalització del moviment obrer fan témer a la burgesia que l'orientació democràtica de la revolució vagi més enllà del camp estrictament polític. L'espurna que va activar aquest mecanisme de defensa de la burgesia va ser la política impositiva del nou règim i el problema enfiteutic. Durant els anys del Sexenni va tenir una gran importància el poder local com a instrument de canvi. Mentre els governs centrals mostraven amb timidesa els seus desitjos democratitzadors, el poder municipal republicà aplicava una política contributiva que, segons Piqueras, era d'autèntica guerra de classes. La *Liga* rebutjava la política d'impostos adoptada des de 1868, basada en l'augment dels impostos territorials i la disminució dels impostos indirectes. Veia en aquesta acció contributiva una política social determinada contrària als seus interessos que anava més enllà de la pràctica recaptatòria. La *Liga* es va guanyar el reconeixement de la burgesia aconseguint fer-se escoltar. S'aconseguia

d'aquesta manera sincronizar la pressió legal amb els treballs conspiratius. La proclamació de la República i, més tard, el terror provocat per la revolució cantonal mostraran a la burgesia el camí de la restauració: només amb un pronunciament podrien tornar a la situació anterior a 1868. Es feia indispensable un canvi polític que assegurés de forma duradera l'estabilitat social necessària per a la restitució del poder polític a la classe econòmicament dominant. No cal dir que els homes de la *Liga* eren al mateix temps els impulsors del partit alfonsí. Piqueras fa una explicació detallada de la trama colpista que es desenvolupa en 1874. Rebutja les interpretacions històriques que exclouen a Cánovas del Castillo de la preparació del cop d'Estat i que volen veure en la sublevació del general Martínez Campos un acte espontani i impulsiu realitzat per elements militars. Afirma que només hi havia una conspiració: la dirigida per Cánovas del Castillo. El que passà és que certs elements del seu partit van fer ús de la trama preparada, van cridar el general Martínez Campos i precipitaren el pronunciament. Són els homes de la *Liga de Propietarios de Valencia* els que precipiten els aconteixements. *Martínez Campos no había escogido el escenario de la sublevación, sino que el elegido había sido él.* A la trama civil del pronunciament trobem els burgesos més conspicus de València. Cirilo Amorós va ser l'estratega principal del cop; José Campo, el va finançar; el conde de Nieulant va allotjar a Martínez Campos; els marquesos de Cáceres, Montortal i Casa-Ramos van tenir també una participació decisiva. La gran aportació de Piqueras és que més enllà d'establir els vincles existents entre determinants grups econòmics i la restauració de la monarquia, ens explica quins són els mecanismes d'intervenció i els procediments amb que actuen les forces interessades en la demolició del règim per fer realitat les seves aspiracions.

Tanca l'obra un epíleg que s'endinsa en els primers anys de la Restauració per demostrar-nos com la restauració de la burgesia en el poder és un fet. La burgesia valenciana més representativa i més compromesa amb el pronunciament de Sagunt passa a formar part dels òrgans de govern de la Diputació Provincial. Les recompenses arribarien en forma de càrrecs, concessions i títols, però la millor va ser la que obtingueren de forma col·lectiva: la seva restitució en el poder polític. La Restauració, en definitiva, havia de donar satisfacció als que havien contribuït a portar-la. El nou règim restableix els Borbons i el bloc social dominant i dirigent anterior a la *Gloriosa*, però no pot fer tornar el país al 1868. El retorn és impossible, l'experiència democràtica del Sexenni ha marcat a tots els sectors socials, polítics i sindicals. En el futur els anys de la *revolució democràtica* seran un marc de referència indefugible.

Com molt bé diu el professor José María Jover en el pròleg del llibre, no es trobem davant d'una obra més d'història local sobre l'època del Sexenni. El treball de José Antonio Piqueras desborda ampliament l'àmbit estrictament valencià i, tant per la documentació utilitzada, com per les con-

clusions generals obtingudes, contribueix decisivament a un millor coneixement de la *revolució democràtica* iniciada en 1868 i dels orígens socials de la *Restauració*. Naturalment poder fer-se observacions crítiques de diferent naturalesa al llibre de Piqueras: la voluntat d'exhaustivitat que porta en algunes ocasions a un detallisme innecesari; la manca d'un capítol final de conclusions, si bé és cert que en l'excel·lent introducció ja les trobem formulades i al llarg dels diferents capítols es van desgranant; tanmateix es troba a faltar un índex onomàstic. Aquestes observacions, mínimes en comparació amb la valuosa aportació que representa aquest treball, no limiten la qualitat de l'estudi de Piqueras, rigorós i exhaustiu. Sens dubte ens trobem davant d'una de les aportacions més rellevants de la historiografia espanyola sobre l'època del Sexenni democràtic, d'imprescindible consulta per als investigadors i per a tots els interessats en la història contemporània espanyola.